

Ortaköy'de Ele Geçen Bir Hitit Mührü

Önder İpek* - Aygül Süel** - Murat Aydın*** - Semih Gerçek****

Öz

Ortaköy/Şapinuva Kazı Başkanlığı, Çorum Müze Müdürlüğü ve Çorum Emniyet Müdürlüğü'nün iş birliği sonucunda, bronzdan üretilen yarım küre formda bir Hitit mührü bilim dünyasına kazandırılmıştır. Metalden üretilen yarım küre formda damga mühürler, Anadolu arkeolojisinde az sayıda örnekle bilinmektedir. MÖ 15. yüzyılın sonları ile MÖ 14. yüzyıla geçiş sürecinde ortaya çıkan yarım küre formda mühürlerin tarihlenmesi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Buluntuların ele geçtiği konleksler, üzerlerinde yer alan hiyeroglif işaretler ile süsleme motifleri mühürlerin tarihlendirme kriterleri olarak kullanılmıştır. Ortaköy mührü, metalden üretilen diğer yarım küre forma sahip mühür örnekleriyle hem tarihlendirme hem de süsleme motifleri açısından paralellik göstermektedir. Üzengi biçimli bir tutmağa sahip olan mührün hem dışbükey hem de taban kısmında yer alan hiyeroglif işaretlerle mühür sahibinin adı ve unvanı okunmaktadır. Mührün üzerinde yer alan bantlardaki süslemelerde bitkisel ve simgesel motiflerin yanı sıra mühür sahibinin adı ve unvanına yer verilmiştir. Mühür sahibinin adı ve unvanının bantlar üzerinde süsleme motifi olarak kullanılması diğer yarım küre mühür örneklerinde görülmemektedir. Mührün ele geçtiği Ortaköy ilçesinin sınırları içerisinde, 1990 yılından itibaren kazı çalışmaları yapılan ve MÖ 14. yüzyılın ilk yarısında Hitit İmparatorluğuna başkentlik yapmış Şapinuva kenti yer almaktadır. Mühür, Şapinuva'da tespit edilen Hitit Dönemi'ne ait arkeolojik bulgular ve yazılı belgelerin tarihlenmesiyle paralellik göstermektedir. Bu makalede, mührün üzerindeki hiyeroglif işaretlerin okunmasına, mührün üretim tarihinin ve yerinin belirlenmesine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaköy, Şapinuva, Hitit, Mühür, Hiyeroglif.

A Hittite Seal Found in Ortaköy

Abstract

As a result of the cooperation of Ortaköy/Şapinuva Head of Excavation, Çorum Museum Directorate Department, and Çorum Police Department, a hemispheroid Hittite seal made of bronze was introduced

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, onderipek@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0003-1820-6341

** Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, aygulsuel@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0003-1854-122X

*** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, aydin.murat@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-3409-520X

**** Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, semihgercek@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0002-9021-1180

to the scientific world. Hemispheroid stamp seals produced from the metal are known with few examples in Anatolian archaeology. There are various opinions on the dating of hemispheroid seals, which began to appear in the transition period from the late 15th century BC to the 14th century BC. The contexts in which the finds were recovered, the hieroglyphic signs and ornament motifs on them were used as dating criteria for the seals. The Ortaköy seal parallels other hemispheroid seal samples produced from the metal in dating and ornamental motifs. The name and title of the seal owner are read with hieroglyphic signs on both the convex and base part of the seal, which has a stirrup-shaped handle. The ornaments on the bands on the seal include the name and title of the seal owner, as well as floral and symbolic motifs. The use of the seal owner's name and title as an ornament motif on the bands is not seen in other hemispheroid seal samples. Within the borders of Ortaköy district, where the seal was captured, is the city of Sapinuva, which has been excavated since 1990 and served as the capital of the Hittite Empire in the first half of the 14th century BC. The seal also parallels the dating of the Hittite period archaeological findings and written documents found in Şapinuva. This article focuses on reading the hieroglyphic signs on the seal and determining the date and place of production of the seal.

Keywords: Ortaköy, Şapinuva, Hittite, Seal, Hieroglyphic.

Giriş

Ortaköy/Şapinuva kazı başkanı Aygül SÜEL, 2015 yılı kazı sezonu sonlarında, Ortaköy'de bulunmuş yarım küre formu, üzengi tutamaklı bir mührün var olduğunu ve yasa dışı yollarla satılmak üzere dolaştırıldığı ihbarı aldıklarını Çorum Müze Müdürlüğüne bildirmiştir. Bunun üzerine Müze müdürlüğünce mührü izinsiz ve kaçak yollarla satmak isteyen şahsı tanıyan resmî görevli kişi ile telefon irtibatı sağlanmış, mührün mevzuat gereği müzeye teslim edilmesi gerektiği konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Mührü elinde bulunduran kişiye de bu bilginin iletilmesi istenmiştir. Ancak bu bilgilendirmeye rağmen mühür müzeye teslim edilmemiştir. Aradan geçen birkaç günlük zaman içinde, 11.12.2015 tarihinde mührü elinde bulunduran kişi Çorum Emniyet Müdürlüğü KOM Şubesinde yakalanarak hakkında hukuki süreç başlatılmış, mühür ise Çorum Müzesine teslim edilmiştir¹.

Mührün bulunduğu Ortaköy ilçesi, Çorum ilinin 53 km güneydoğusundadır. İlçenin 3 km güneybatısında 1990 yılından itibaren kazısı yapılan ve birden fazla anıtsal mimari, ritüel amaçlı alanlar-yapılar ve işliklerin ortaya çıkarıldığı Hitit kenti Ortaköy/Şapinuva yer almaktadır. Şapinuva, idari ve dinî özellikleriyle Hitit Devleti'nin bir diğer başkentidir. Büyük kral II. Tut-haliya ve Taduhepa çiftine ait belgeler Orta Hitit Dönemi'ne ışık tutmaktadır. MÖ 14. yüzyılın başlarına tarihlenen arkeolojik ve filolojik verilerle, bu şehirde açığa çıkarılan küçük buluntular, özellikle de ünük buluntular bilim dünyasına yeni bilgiler kazandırmıştır². Bu buluntular içerisinde yer alan Ortaköy çivi yazılı arşivi Anadolu'nun ikinci büyük arşividir ve Hitit bilim dünyasına filolojik olduğu kadar Hitit tarihine de yeni bilgiler sunmaktadır. Burada ele geçen mühürler ve mühür baskıları bir koleksiyon oluşturmaktadır. Bu makalede söz konusu olan mühür, Ortaköy/Şapinuva koleksiyonunda yerini almıştır.

1 Mührün bilimsel dünyaya kazandırılmasını sağlayan Çorum Müze Müdürlüğü'ne ve Çorum Emniyet Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

2 Süel-Süel 2013, 178-195.

Çorum Müzesi koleksiyonuna 10389 (2021/30) envanter numarası ile kayıtlı yarım küre formunda bronz³ damga mühür (Çap: 3 cm, Yükseklik: 1,8; Ağırlık: 32,50 g), düz tabanı oluşturan levha ve içi boş yarım kürenin birbirine lehimlenmesiyle oluşturulmuştur. Döküm ve dövme tekniğinde üretilen mühür, gövdesine iki pimle tutturulmuş üzengi biçimli tutamağa sahiptir.

a. Dışbükey: Mührün dış bükey kısmında, merkezde hiyeroglif işaretlerle mühür sahibinin ismi bulunmaktadır (Fot.1-Çiz.-1). L.326 SCRIBA + L.105 u (BOS) + L.423 *ku* işaretleriyle kâtip unvanına sahip mühür sahibinin ismi *u-ku* olarak okunmaktadır (L.⁴). Hiyeroglif işaretlerinin yer aldığı yuvarlak orta alan içerisinde doldurma motifi olarak L.370 (üçgen) ve L.155 (tomurcuk/nar) motifleri iki defa kullanılmıştır. Hiyeroglif işaretlerin bulunduğu orta alanı çevreleyen biri diğerinden daha geniş iki dairesel bant bulunmaktadır. Dar olan iç bantta L.155 (tomurcuk/nar) ve L.370 (üçgen) işaretleri doldurma motifleri olarak art arda sıralanarak belirtilmiştir. Geniş olan dış bantta ise mühür sahibinin adı (*u-ku*), unvanı (kâtip) ve ağaç motifi 4 defa tekrar edilmiştir (Fot.3-Fot.4, Çiz.3-Çiz.4). Ayrıca bant üzerinde L.370 (üçgen) ve L.155 (tomurcuk/nar) işaretleri doldurma motifleri olarak kullanılmıştır.

b. Taban: Mührün taban kısmında, merkezde hiyeroglif işaretlerle mühür sahibinin adı ve unvanı yazmaktadır. (Fot.2-Çiz.2) Hiyeroglif işaretlerinin yer aldığı yuvarlak orta alan içerisinde mühür sahibinin adı ve unvanına ek olarak L.370 (üçgen) işareti doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Hiyeroglif işaretlerin yer aldığı orta alanı çevreleyen geniş bir dairesel bant mevcuttur. Bant içerisinde mühür sahibinin adı, unvanı ve ağaç motifleri art arda 4 defa tekrar edilmiştir. Ayrıca bant üzerinde L.370 (üçgen) doldurma motifi 4 defa kullanılmıştır.

Hitit merkezlerinden ele geçen çivi yazılı tabletlerde, mühür ve mühür baskılarında Ortaköy mührünün sahibi Kâtip unvanlı Uku'nun adına rastlanmamaktadır. Ancak, *Uku* adı Boğazköy-Nişantepe'de ele geçen Kat. 488-489-490 numaralı mühür baskılarında MAGNUS.PIT-HOS unvanıyla geçmektedir⁵.

Yarım küre ve üzengi tutamaklı mühürler, MÖ 15. yüzyıldan 14. yüzyıla geçiş sürecinde ortaya çıkan Hitit mühür tiplerindedir⁶. Kalot/yarım küre adı verilen mühürler altın, gümüş ve bronz gibi değerli metaller ile hematit, steatit, serpantin, radyolarit ve jasper taşlarından⁷ yapılmıştır. Metalden yapılan mühürlerin içleri boştur. Mühürler, gövdelerinin ortasında bulunan yatay deliğe metal bir tel geçirilerek kullanılmıştır. Yarım küre mühürlerin hem dışbükey hem de tabanlarında hiyeroglif işaretleriyle mühür sahibinin adı ve unvanı yazılıdır. Orta alanda yer alan hiyeroglif yazıtların etrafı bazen iki bazen de tek bantla çevrilmiştir. Bantların içerisinde saç örgüleri, sarmallar, giyoşlar, spiraller, zikzak çelenkler, yuvarlak diziler, yıldızlar, çiçekler,

3 Yarım küre formunda damga mührün dış bükey ve taban kısımlarının element yapısı ve arkeometrik ölçümleri Doç. Dr. H. Levent KESKİN tarafından yapılmıştır. Ölçümler %; Taban: 69,376 Cu (Bakır), 22,93 Ni (Nikel), 0,21 As (Arsenik), 0,1718 Pb (Kurşun). Dış Bükey: 67,845 Cu (Bakır), 22,52 Ni (Nikel), 0,22 As (Arsenik) şeklindedir.

4 Emmanuel Laroche 1960, Les hiéroglyphes hittites 1 L'écriture, Paris.

5 Herbordt 2005, 201, Taf. 38 488 a-b, 489 a-b, 490 a-b, 277.

6 Dinçol-Dinçol 2002, 430; Dinçol-Dinçol 2008, 8; Dinçol-Alparslan 2013, 397.

7 Boehmer-Güterbock 1987, 71, Abb. 51 d; Mora 1987, IV 1.7, 3.1, 3.3, 3.4, 5.1, 5.2, 5.4, V. 3.5, 3.6, 4.4, 4.6, VIa 3.9, VIb 1.1, VIb 1.27, VIII 6.4, XIII 1.52; Dinçol-Dinçol 2008, 62, Kat. 301, 303, 304, 305, 306, 307; Dinçol-Alparslan 2013, 396, Fig.10.

tomurcuklar/narlar, üçgenler, bitkisel ve simgesel motifler yer almaktadır⁸. Boğazköy, Alaca Höyük, Ortaköy, Ras Shamra, Kargamış, Panaztepe, Kavuşan Höyük gibi merkezlerden yarım küre mühürler ele geçmiştir.

Ortaköy'de bulunan bronz yarım küre mührün metalden yapılmış benzer örnekleri bulunmaktadır. Boğazköy¹⁹⁻²¹⁰, Kargamış¹¹ ve Kavuşan Höyük¹² kazılarında ele geçen mühür örneklerinin yanı sıra Bibliothèque Nationale-Cabinet des Médailles 1¹³⁻²¹⁴, Borowski Koleksiyonu 1¹⁵⁻²¹⁶ (Toronto-Kanada), Sadberk Hanım Müzesi¹⁷, Metropolitan Müzesi¹⁸, Ashmolean Müzesi'nde¹⁹ satın alma ya da bağış yoluyla yer alan örnekleri de bilinmektedir. Boğazköy-1, Kargamış, Kavuşan Höyük, Sadberk Hanım Müzesi, Ashmolean Müzesindeki mühürler bronzdan yapılmıştır. Borowski Koleksiyonu 1-2, Bibliothèque Nationale-Cabinet des Médailles 1-2 ve Metropolitan Müzesi'ndeki mühürler ise gümüşten yapılmıştır. Boğazköy-2 mührü ise hem gümüş hem de bronz metalleri kullanılarak üretilmiştir.

Metalden yapılmış yarım küre mühürlerin büyük bir kısmı kazılarda ele geçmemesi sebebiyle tarihlendirme konusunda problemlidir. Satın alma ya da bağış yoluyla çeşitli müze ve koleksiyona kazandırılan mühürler, merkezdeki yuvarlak orta alan içerisinde yer alan hiyeroglif işaretlerin formu ve bantlardaki spiral, sarmal, bitkisel ve simgesel süsleme motifleriyle tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Boehmer, bahsi geçen yarım küre mühürler grubunu MÖ 13. yüzyıla tarihlenmektedir²⁰. Mora ise yarım küre mühürleri bant bezemelerine göre sınıflandırarak, MÖ 15. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar uzun bir dönemi tarihlendirme için kullanmıştır²¹. Metropolitan Müzesi²², Ashmolean Müzesi²³, Bibliothèque Nationale-Cabinet des Médailles 1²⁴⁻²²⁵ mühürleri MÖ 15.

8 Darga 1992, 207; Dinçol-Dinçol 2008, 8.

9 Seeher 2007, 30, 39, Res.7; Herbordt 2006, 184-185. Abb. 21 a-d.

10 Dinçol 2008, 62. Kat.302, Taf.29 302 a-d.

11 Hogarth 1920, 88, Fig.106; Mora 1987, V 2.5, 117, 130. Tav.26.

12 d'Alfonso 2010, 1-6.

13 Laroche 1969, 88, Fig. 28; Masson 1975, 216, Pl.2, Fig.2 A-B; Mora 1987, V 2.1, 116, 129, Tav.25.

14 Masson 1975, 215-216, Pl.1, Fig.1 A-B; Mora 1987, V 2.2, 116, 129, Tav.25.

15 Poetto-Salvatori 1981, Nr. 16, 24-25, Tav. XVI A-B; Mora 1987, V 4.1, 121, 131-133, Tav.28; Darga 1992, 207, Fig. 219A-219B.

16 Poetto-Salvatori 1981, Nr.17, 25-26, Tav.XVII; Mora 1987, IV 1.4, 92, 106-107, Tav.16.

17 Dinçol 1990, 155-156, Taf. XI 3-6; Dinçol-Dinçol 2008, 8-9, Abb. 8.

18 Güterbock 1980, 52, Fig.5; Mora 1987, V 2.4, 117, 129, Tav.26; Zelef 2017, 189-190, Fig.24; Houdas 2019, 72, Cat.20.

19 Hogarth 1920, 46, Nr. 312; Bossert 1933-34, Çiz. 10; Kennedy 1958, 70-71, Çiz. 15; Mora 1987, IIIb 2.7, 55, 62, Tav.11.

20 Boehmer 1987, 71; Poetto-Salvini 1981, Nr.15.

21 Mora 1987, 129.

22 Mora 1987, 117, 129, 135.

23 Mora 1987, 55, 62,63.

24 Mora 1987, 116, 129, 135.

25 Mora 1987, 116, 129, 135.

yüzyılın sonu ya da 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken, Borowski-2 14. yüzyıla²⁶, Sadberk Hanım Müzesindeki mühür 13. yüzyıla²⁷, Borowski-1 14. yüzyıl²⁸/13. yüzyılın başlarına²⁹ tarihlenmektedir. Bahsi geçen bu mühürler, kazı çalışmalarında ele geçmediği için tarihlendirme için güvenilir bir kontekse sahip değildir.

Kazı çalışmalarında ele geçen yarım küre mühürler tarihlendirme açısından güvenilir bir kaynak oluşturmaktadır. Boğazköy-1 mühürü kazı çalışmalarında ele geçmesi sebebiyle güvenilir bir tarih aralığı sunmaktadır. Herbordt, mühürü hem bulunduğu konteks hem de I. Şuppiluliuma Dönemi'nde görülen Aedicula mühür formunu yansıtmaması ve bantlarında yer alan motiflerden dolayı MÖ 15. yüzyılın sonuna ya da 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir³⁰. Boğazköy-2 mühürü, taban kısmında hiyeroglif işaretleri ve süsleme yerine bir askı halkası olması sebebiyle diğer mühürlerden ayrılmaktadır. Mührün dışbükey kısmının orta alanındaki hiyeroglif işaretli alan gümüş, orta alanın etrafındaki bant ise bronzdan yapılmıştır³¹. Ele geçtiği konteks ve tipolojik özellikleriyle beraber Boğazköy-2 mühürü, MÖ 13. yüzyıla tarihlenmektedir³². Kazılarda ele geçen bir diğer mühür olan Kavuşan Höyük mühürü ise tespit edildiği konteks açısından farklı bir öneme sahiptir. Demir Çağı'na tarihlenen bir çocuk mezarı içerisinde ele geçen bronz mühürün mezarla bir bağlantısı olmadığı düşünülmektedir³³. Mühür, ele geçtiği konteks dışında tipolojik özellikleriyle birlikte değerlendirildiğinde MÖ 14. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir³⁴. Mührü yayınlayan Lorenzo d'Alfonso, mühürün asıl işlevini kaybettikten sonra ölen çocuğun diğer dünyaya olan yolculuğunda korunması amaçlı mezara yerleştirildiğini düşünmektedir³⁵. Kazı çalışmalarında ele geçen yarım küre formulu bronz Kargamış mühürü ise MÖ 15. yüzyılın sonu ya da 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir³⁶. Metalden yapılan yarım küre mühürlerin form açısından eşsiz bir örneği de Batı Anadolu'dan bilinmektedir. İzmir ili sınırları içerisindeki Panaztepe kazılarında Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen tholos mezarda yeniden işlenerek bilezik haline getirilmiş yarım küre formulu bronz bir mühür bulunmuştur³⁷. Mührün orta alanı boş bırakılmış olup, çevresindeki dar ve geniş bant, doldurma motifleriyle süslenmiştir. Mühür yukarıda bahsi geçen mühürler ile tipolojik ve doldurma motifleri karşılaştırılarak MÖ 14. ya da 13. yüzyıla tarihlendirilmiştir³⁸.

26 Mora 1987, 92, 106-107, 114.

27 Dinçol 1990, 155-156, Taf. XI 3-6; Dinçol-Dinçol 2008, 8-9, Abb. 8.

28 Poetto-Salvatori 1981, Nr.16, 24-25; Mora 1987, 121, 131-133, 135; Boehmer 1987, 71; Dinçol-Dinçol 2008, 8.

29 Darga 1992, 200-201.

30 Herbordt 2006, 25.

31 Dinçol 2008, 62.

32 Dinçol 2008, 8. Kat.302.

33 d'alfonso 2010, 5.

34 d'alfonso 2010, 5.

35 d'alfonso 2010, 5.

36 Mora 1987, 117, 130, 135.

37 Erkanal-Öktü 2000, 71.

38 Erkanal-Öktü 2000, 71.

Yarım küre mühürlerin altından yapılmış tek örneği Kıbrıs'ta ele geçmiştir³⁹. Yukarıda bahsi geçen mühürlerden farklı olarak üç aslan ayağı şeklindeki tutamağa sahip yarım küre mühür, MÖ 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁰. Yarım küre mühürlerin fildişinden üretilen tek örneği ise Boğazköy kazılarında ele geçmiştir. Üç aslan ayağı şeklindeki tutamağa sahip mühür, MÖ 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴¹.

Ortaköy mührünün yarım küre formu, tutamağa sahip olması, yuvarlak orta alandaki hiyeroglif işaretleri ve bantlarında yer alan doldurma motifleriyle birlikte diğer örneklerle benzerlik göstermektedir. Benzer özelliklerinin yanı sıra Ortaköy mührünü diğer mühürlerden ayıran birtakım özellikler mevcuttur. Benzer mühürlerin bantlarında yer alan spiral, sarmal, gıyoş ve çentikli yuvarlak gibi doldurma motifleri Ortaköy mühründe görülmemektedir. Ortaköy mührünün bantlarında doldurma motifi olarak L.370 (üçgen), L.155 (tomurcuk/nar) ve ağaç motifi kullanılmıştır. Bu motiflerin yanı sıra mührün hem dışbükey hem de taban kısmında yer alan geniş bantlarda ağaç motifinin yanında mühür sahibinin adı ve unvanını belirten hiyeroglif işaretlere yer verilmiştir. Bu özellik yukarıda bahsedilen hiçbir mühürde görülmemektedir. Mührün dış bandında yer alan süslemelere mühür sahibinin unvanı ve isminin eklenmesi Hitit mühürlerinde görülen bir husustur⁴². Mührün dış bandında yer alan süslemelere mühür sahibinin unvanı ve isminin eklenmesi Boğazköy Nişantepe mühür arşivinde ele geçen mühür baskıları üzerinde görülmektedir⁴³. Boğazköy'de ele geçen bir mühür baskısında da dış bantta hem ağaç motifi hem mühür sahibinin adı ve unvanı yer almaktadır⁴⁴. Dış bantta yer alan bu tür süslemeler muhtemelen mührün üretildiği dönem, üreticisi ve mühür sahibiyle ilişkili olmalıdır.

Ortaköy mührünün hem dar hem de geniş bant içerisinde yer alan doldurma motifleri Maşat Höyük'te ele geçen Mşt.75/30⁴⁵ numaralı mühür baskısıyla benzer özellikler taşımaktadır. Ortaköy mührünün dışbükey kısmının dar bandında yer alan L.370 (üçgen) ve L.155 (tomurcuk/nar) doldurma motifleri ile dış bantta yer alan ağaç motifi Maşat Höyük örneğiyle benzerlik göstermektedir. Maşat Höyük'te ele geçen mühür baskısının yarım küre mührü ait olmaması, dış geniş bantta mühür sahibi ve unvanı yerine yuvarlak-artı gibi doldurma motiflerinin yer alması Ortaköy mühründen ayrılan özelliklerindedir. Mührü baskısının çıktığı tabaka ve doldurma motifleri göz önünde bulundurulduğunda mühür baskısı, Maşat Höyük tabletleri⁴⁶ gibi MÖ 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir⁴⁷.

Metalden üretilmiş yarım küre mühürlerin üretim yeri hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bu tür mühürlerin Hitit merkezlerinde üretilip taşraya gönderildiği düşünülmektedir⁴⁸. Mora, Güney Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de ele geçen bazı örneklerden yola çıkarak mühürlerin

39 Mora 1987, V 3.2, 118, 130-131, 135, Tav. 27.

40 Boehmer 1975, Res.143d; Mora 1987, 135.

41 Boehmer-Güterbock 1987, 74, Abb.54; Dinçol-Dinçol 2008, 62, Kat. 308 (Bo 85/302).

42 Herbordt 2005, 52, Abb. 32 a-p.

43 Herbordt 2005, 52, Abb. 32 a-p.

44 Güterbock 1942, No:58

45 Alp 1991, 110-11, Abb.5, Tafel 5a.

46 Alp 1979, 192-195.

47 Alp 1991, 110-111.

48 d'Alfonso 2010, 4.

hem Hitit merkezlerinde hem de taşrada üretilmiş olabileceğini ileri sürmektedir⁴⁹. Metalden üretilen yarım küre mühürlerin yalnızca altı tanesinin (Kargamış, Boğazköy 1-2, Panaztepe, Kavuşan Höyük, Ortaköy) bulunduğu yer bilinmektedir.

Ortaköy/Şapinuva kazılarında tespit edilen metal atölyeleri metalden üretilen mühürlerin üretim merkezi konusunda farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ortaköy-Şapinuva Hitit kentinde 2014-2021 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla çeşitli metal atölyeleri tespit edilmiştir. G Alanı İşlik I ve İşlik II olarak adlandırılan atölyelerde in-situ olarak tespit edilen körükler, ocaklar, üfleçler, potalar ve çeşitli kalıplar, Ortaköy'de yapılan metal üretimini kanıtlamaktadır⁵⁰. MÖ 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen atölyelerde, 2015 yılında yapılan kazılar sonucunda gümüş yüzük mühür ele geçmiştir⁵¹. Mührün yüzük işlevini sağlayan halka kısmının kırık olması, gümüş yüzüğün tamir edilmesi için üretildiği atölyeye gönderildiğini düşündürmektedir⁵². Ortaköy'de bulunan ve müsadere yoluyla Çorum Müzesi'ne kazandırılan yarım küre formlu mührün bu atölyelerde üretilmiş olduğu ihtimali üzerinde durmaktayız. Ayrıca MÖ 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen atölyelerde üretildiğini düşündüğümüz mührün, en erken MÖ 14. yüzyılın başlarına tarihlenebileceği kanısındayız. Ortaköy'de ele geçen yarım küre mühür; formu, merkezdeki hiyeroglif işaretleri, doldurma motifleri ve benzer mühür örnekleriyle bir araya getirildiğinde, MÖ 14. yüzyılın ilk yarısı ya da ikinci yarısına tarihlendirilmesi sonucuna varmaktayız.

Hitit arkeolojisinde nadir olarak ele geçen, metalden yapılmış yarım küre mühürler, soylu ve yüksek makam sahibi kişiler için özel olarak tasarlanarak üretilen mühür tiplerindedir. Nadide eserlerden biri olan yarım küre mühürler, mühür sahibinin konumuyla eş değere sahip olmalıdır. Bu tip mühürlerin bir örneğinin Ortaköy'den ele geçmesi, Şapinuva'nın başkentlik vasfı ile yakından ilişkili olmalıdır. Ortaköy'de tespit edilen metal atölyeleri hem Ortaköy mührü hem de diğer mühürlerin tarihlenmesi noktasında yardımcı olmaktadır.

49 Mora 1987, 131-132.

50 Süel 2017, 65-70.

51 Süel-Weeden 2019, 661-664.

52 Süel-Weeden 2019, 663-664.

KAYNAKLAR

Alp 1991

Alp S., *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Alp 1979

Alp, S., “Maşat-höyük’te Keşfedilen Çivi Yazılı Hitit Tabletleri”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 165-196.

Boehmer 1975

Boehmer R. M., “Kleinasiatische Glyptik”, *Der alte Orient Propyben Kunstgeschichte*, Mit Beiträgen von Amiet P., Boehmer R. M., Börker-Klähn I., Boese J., Hansen D. P., Heinrich E., Hiesel G., Karageorghis V., Loon M. N. van, Matthiae P., Porada E., Schirmer W., Seidl U., 437ff.

Boehmer-Güterbock 1987

Boehmer R.M.-Güterbock H.G., *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy. Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978, (Boğazköy-Hattuša 14)*, Berlin.

Bossert 1933-34

Bossert H.Th., “Das hethitische Pantheon I. Der Gott auf dem Panther”, *Archiv für Orientalforschung* 9, 105-118.

Darga 1992

Darga M., *Hitit Sanatı [Hethitische Kunst]*, Akbank, İstanbul.

Dinçol 1990

Dinçol A. M., “Neue hethitische Hieroglyphensiegel in den staatlichen Museen zu Istanbul, Ereğli, Karaman und im privaten Sadberk-Hanim-Museum”, *Gedenkschrift Einar von Schuler (28. 10. 1930-15. 2. 1990)*, *Orientalia, Commentarii periodici Pontificii Instituti Biblici, Nova Series*, 150-156.

Dinçol-Dinçol 2002

Dinçol, A.-Dinçol, B., “Büyükler, Prensler, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 428-431.

Dinçol-Dinçol 2008

Dinçol A.-Dinçol B., *Die Prinzen- und Beamtensiegel aus der Oberstadt von Boğazköy-Hattuša vom 16. Jahrhundert bis zum Ende der Grossreichszeit, (BoHa 22)*, Mainz am Rhein.

Dinçol-Alparslan 2013

Dinçol A.-Alparslan M., “Hitit Mühürçülüğü (Glyptik)/Hittite Glyptic”, ed. M. Doğan-Alparslan-M. Alparslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites: An Anatolian Empire, Anadolu Üygârlıkları Serisi 2*, 392-404, İstanbul.

d’alfonso 2010

d’Alfonso, L., “A Hittite Seal from Kavuşan Höyük”, *Anatolian Studies* 60, 1-6.

Erkanal Öktü 2000

Erkanal Öktü, A., “Überblick Über Die Siegelfunde Von Bakla Tepe, Liman Tepe Und Panaztepe”, *Corpus Der Minoischen und Mykenischen Siegel, Beiheft 6*, Berlin, 67-77.

Güterbock 1942

Güterbock H. G., *Siegel aus Boğazköy 2. Teil: Die Königssiegel von 1939 und die übrigen Hieroglyphensiegel, (Archiv für Orientalforschung Beiheft 7)*, Berlin.

Güterbock 1980

Güterbock H. G., "Seals and Sealing in Hittite Lands", *From Athens to Gordion; University Museum Papers 1*, Pennsylvania, 51-63.

Herbordt 2005

Herbordt S., *Die Prinzen-und Beamtensiegel der hethitischen Grossreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa-mit Kommentaren zu den Siegelinschriften und Hieroglyphen von J. David Hawkins, (Boğazköy-Hattuša 19)*, Mainz.

Herbordt 2006

Herbordt S., "Siegelfunde aus den Grabungen in Tal von Sarikale", *Archäologischer Anzeiger 2006*, 183-187.

Hogarth 1920

Hogarth D. G., *Hittite seals, with particular reference to the Ashmolean collection*, Franklin Classics Trade Press, Oxford.

Houdas 2019

Houdas, A., "Sceau-cachet inscrit." *In Royaumes oubliés : de l'empire hittite aux Araméens*, exh. cat. edited by Vincent Blanchard, Lienart, Paris.

Kennedy 1958

Kennedy D. A., "The inscribed Hittite seals in the Ashmolean Museum", *Revue Hittite et Asiatique 16/63*, 65-84.

Laroche 1960

Laroche, L., *Les hiéroglyphes hittites 1 L'écriture*, Paris.

Laroche 1969

Laroche E., "Les dieux de Yazilikaya", *Revue Hittite et Asiatique 27/84-85*, 61-109.

Masson 1975

Masson E., "Quelques sceaux hittites hiéroglyphiques", *Syria (Revue d'art oriental et d'archéologie) 52*, 213-239.

Mora 1987

Mora C., *La glittica anatolica del II millennio A.C.: Classificazione tipologica. Vol 1: I sigilli a iscrizione geroglifica, (StudMed 6)*, Pavia.

Poetto-Salvatori 1981

Poetto M.-Salvatori S., *La collezione anatolica di E. Borowski ("The Lands of the Bible Archaeology Foundation"- Royal Ontario Museum, Toronto, Canada), (StudMed 3)*, Pavia.

Seeher 2007

Seeher J., "Boğazköy/Hattuša 2004-2005 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, 27-41.

Süel 2017

Süel A., "Workshops Found at Tepelerarası Area of Ortaköy-Şapinuwa", *Mesopotamia 52*, 65-74.

Süel-Weeden 2019

Süel A.-Weeden M., "A Silver Signet-Ring from Ortaköy-Sapinuwa", *And I Knew Twelve Languages. A Tribute to Massimo Poetto on the Occasion of His 70th Birthday*, 661-668.

Süel-Süel 2013

Süel A.-Süel M., “Şapinuwa: Hitit Devleti'nin Başka Bir Başkenti/Şapinuwa: Another Capital City of Hittite State”, ed. M. Doğan-Alparslan-M. Alparslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites: An Anatolian Empire Anadolu Uygarlıkları Serisi 2*, İstanbul, 178-195.

Zelef 2017

Zelef, M. H., “Ankara’da Elçiliklerin İnşa Sürecinde Az Bilinen Bir Aktör: Jacques Aggiman”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C 5/S. 2, 161-169.

EKLER

Fotoğraf 1: Ortaköy Mührü-Dış Bükey.

Fotoğraf 2: Ortaköy Mührü-Taban.

Fotoğraf 3: Ortaköy Mühür-Profil -a.

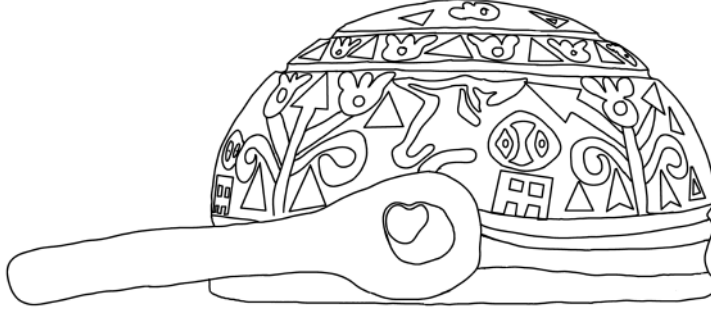
Fotoğraf 4: Ortaköy Mühür-Profil -b.

Çizim 1: Ortaköy Mührü-Dışbükey.

Çizim 2: Ortaköy Mührü-Taban.

Çizim 3: Ortaköy Mührü-Profil.

Çizim 4: Ortaköy Mührü-Dış Bant.